

TAMÁS PÁL

ÚJ KULTÚRHARC: POSZTKOMMUNIZMUS ÉS POSZTSZEKULARIZMUS

De végül mennyi antiklerikalizmust és milyen konfrontatív feminizmust visel el a konzervatív többség Kelet-Európában?

Sajnálom, hogy a Pussy Riot- (a továbbiakban PR) per tárgyalása idején nem voltam Moszkvában. Magában a teremben hetekig nem történt semmi váratlan, de az utcán, kint a bíróság előtt... Hívók és ateisták vitái, az akciózó lányokkal rokonszenvező beöltözött, kifestett arcú fiatal nők, pravoszláv aktivisták. A beszámolók szerint erőszakról nem volt szó, de az indulatait azért senki sem rejtette el. Az idén nyáron volt most Moszkvában egy Fialal Művészeti Biennálé, érdekes kiállításokkal, akciókkal, sok csak itt és ekkor látható munkával. De a nyár igazi érdekessége a bíróság előtti tér kavalkádjá lehetett. Megnéztem volna, ahogy – a *Bolsoj Gorod* tudósítása szerint – egy fiatal nőhöz, aki kisgyerekével és annak kezében a PR-t dicsérő feliratú léggömbbel érkezett, odalépett egy fiatal férfi szentképpel a kezében, és kilyukasztotta a gyerek lufiját. Az szegény persze bőgött, teljes erőből.

Az idei tavasz és nyár moszkvai értelmiségi izgalmi, Putyin megválasztása után, végül is egy jobb híján művészeti projektnek nevezett tiltakozó akció köré rendeződtek. Az eddigi akcionista tiltakozás peremén előbukkanó csoport punkimát ad elő még februárban Moszkva és talán Oroszország legfontosabb templomának főoltáránál. Maga a történet nem túl érdekes. A gesztus forma szerint ugyan Putyin ellen irányul, de valójában az egyházat találja el. Az egy ideig habozik, azután mégis reagál. Felháborodik, s ezzel az államot is működésbe hozza. Előzetes letartóztatás, vádemelés, per, az orosz viszonyokhoz képest nem a legszigorúbb ítélet. Amit persze még tovább puhítanak a feljebbviteli bíróságok, és ha kell, kegyelmi jogá-

val élve maga az Elnök is (Putyin a londoni olimpián nyilatkozott az ügyről, és sejtette, hogy végül az orosz állam nem lesz majd annyira szigorú). Az akcionista csoport természetesen feltűnést akart. Ha nem így lett volna, nem rakta volna ki rögtön saját templomi felvételeit a YouTube-ra, de nyilvánvalóan nem akart börtönbe kerülni. Az egyik nőnek különben is van már gyermeke, akinek apját, a Vojna akcionista csoport meghatározó ideológusát egyébként egy korábbi rendőrautó elleni támadás után tavalyelőtt néhány hónapra már leültették. A rendelkezésre álló interjúk szerint a PR-t elsősorban érzelmek mozgatták. Hatástanulmányokat az akció lehetséges következményeiről nyilvánvalóan nem végeztek. Végül is tudjuk, hogy a különböző közszereplőkkel, közintézményekkel kapcsolatos bizalmi versenyben az egyház Oroszországban nagyon jól áll. Egy 2011. októberi reprezentatív felmérés alapján (*Pro et Contra* 2012. május–június, 15.) az egyházban feltétlenül a megkérdezettek 49 százaléka, a médiában és a kormányban 30-30 százaléka, a parlamentben 21 és a bíróságokban 19 százalék bízik. Az egyházzal szemben teljesen bizalmatlan (mondjuk úgy, hogy annak közéleti kritikusa, ellenfele vagy ilyenek közönsége) mindössze 10 százalék. Miért akarna az egytized konfrontálódni az 50 százalékkal?! A dolog persze bonyolult, mert a Putyin-ellenes kemény tiltakozó megmozdulások közönségének egy része is hívő. Kis mintás és nem igazán megbízható felmérések szerint (Szolodovnyik 2012) a tüntetők mintegy egyötöde vallotta magát hívő pravoszlávnak. A februári megmozdulásokon 28 százalék vallotta magát hívőnek, és 38 százalék nem hívőnek, márciusban 19 százalék volt hívő, és 32 százalék állította, hogy nem az. Persze ha a számok legalább megközelítően érvényesek, akkor azt is látjuk, hogy a tiltakozó mozgalmon belül a nem hívők aránya háromszor nagyobb, mint az egész társadalomban. A mozgalmon belüli sajátos ideológiai sűrűsödések így azután generálhatnak az egyházzal szemben markánsan kritikus, egyes csoportok esetében szélsőséges hangokat.

Az egyház eredetileg nem örült a konfliktusnak, magát a nemzeti egység megjelentőjeként szerette volna forgalmazni. Akkor most mit kezdjen egy ilyen nyilvánvalóan nem végiggondolt támadással? Az ellenzékkel persze nem akart kapcsolatba kerülni, de értelmiségi kötődéseit épp mostanában szerette volna láthatóan megerősíteni. És most tessék, a hagyomány szigorú őreként kell szerepeket alakítania. Nem akarta a konfliktust az ellenzéki elit sem, de az ellenzék egyelőre érzelmeket, indulatokat jelenít meg, politikailag végiggondolt akciói a tavasszal kihunytak, és a PR különben sem volt a főcsapás irányában az első vonalban. Magára a „punkmisére” ugyan még az elnökválasztást megelőző hetekben került sor, de sem akkor, sem később nem szerették volna egy Putyin-kritikus apróhír kedvéért megmozdítani, vagy ami még rosszabb, mozgósítani az egyházat magukkal szemben. Februárban és márciusban Putyin kampányszervezőinek ez még persze jól jött volna, de hát az egyház lomha, nehezen mozdul, s ameddig a pravoszláv tömegek szembesülnek azzal, hogy az ellenzék véd egy olyan akciót, amelyet az egyház magával szembeni támadásként él meg, az elnökválasztás már rég befejeződik. Ebben az értelemben az akció eredeti környezetében politikailag egyetlen fontos játékosnak sem kellett. Azt senki sem hitte, a PR sem, hogy itt valódi punkzenéről lett volna szó, és hogy az akciónak a napi politikától elszakítva bármilyen artisztikus üzenete lett volna.

Az orosz választások természetrajzából következően azonban a választások utáni időszak épp olyan fontos, mint a választások előtti. Hiszen ekkor próbálják az új vezetés hatalmi bázisát kiépíteni, és a politikai tervezők csak most látnak hozzá a fontosabb támogató csoportok és a még lábon maradt ellenfelek pontosabb számbavételéhez. S ebben az értelemben a történetet meglehetősen ügyesen használta a kormányoldal, de húzott belőle hasznot az ellenzék is. A kormányoldalnak két dolog is sikerült. Egyrészt sikerült jeleznie, hogy aki az egyházra még a legenyhébb formá-

ban, szimbolikusan vagy csak virtuálisan is kezét emel, az az állammal kerül szembe, és hogy annak első számú vezetője is figyelni, hogy ebben az összefüggésben éppen mi történik. Ráadásul sikerült, úgy tűnik, a közvélemény többségével elhitetni, hogy az ellenzéki oldalon vannak radikális csoportok, amelyeknek – a szó szoros értelmében – „semmi sem szent”, és hogy ezek az egyház integritását, például templomainak békéjét valóban veszélyeztetik. Tehát az egyházat nem általában kell támogatni, hanem az itt és most rászorul a védelemre. Hogy az állam nemcsak kap tőle – orosz hagyományt, a stabilitás támogatását vagy valamilyen szociális gondozást –, hanem nagyon fontos, hogy most valóban megvédje. Tehát aki hisz, vagy az egyházat szereti, annak a jelenlegi állami vezetés iránt is legalább megértéssel kell viselkednie. Másodszor, s ez legalább ilyen fontos, az ellenzékét sikerült nagyon sokak szemében „istentelen” hírbe hozni, és így olyan társadalmi csoportok is elléptek mellőle, akiket érdekeik esetleg valamilyen ellenzéki hangulatok támogatására tettek volna hajlamossá. Az utolsó három-négy hónap PR-médiavitáját ráadásul nagyrészt az ellenzéki diskurzus radikalizálódása mozgatta. Különösen a per során előtérbe kerültek olyan élesen antiklerikális ellenzéki szövegek is, amelyeket az ellenzék, ha valaha is nem a nagyvárosi bölcsészkarokon, hanem a társadalomban szeretne választásokat nyerni, világos fejjel minden bizonnyal elkerült volna. Hosszabb távon bizonyos, hogy a sztori inkább az ellenzék számára negatív szövegekörnyezetben marad meg a közvéleményben. Mindazonáltal rövid távon, a késő tavasszal és a nyáron jól jöhetett. Végül is mozgósítottak valamekkora értelmiségi tömegeket Putyin ellen, de a választásokra mindennek túl nagy hatása nem volt. Az antiputyinista tiltakozó akciók mögött azonban nem volt szervezett vagy összehangolt ideológia, és most, hogy tőlük függetlenül is az elnököt nagy többséggel megválasztották, valahogy a tiltakozó mozgalmat is életben kellett a tartani. A PR-történet erre valamilyen mértékben alkalmasnak tűnt.

De végül mennyi antiklerikalizmust és milyen konfrontatív feminizmust visel el a konzervatív többség Kelet-Európában? Úgy tűnik, külön-külön viszonylag sokat, ám együtt mintha mégis nagyon keveset. Mindeközben látszik a megbotránkoztatási stratégiák korlátozott tere. Az akcionisták természetesen akarják a botrányt, a média élvezi, a külföld ezt veszi észre, tehát ezen a térfélen minden láthatóan rendben van. És a médiafogyasztó is hozzászólt a történetek ilyen olvasatához, még talán kíváncsi is azokra mindaddig a pontig, amíg nem kezdi azt hinni: őt, az ő értékvilágát, személyes rokon- és ellenszenvet is valahogy belekeverték a dologba. Tekintélyelveket működtető konzervatív világokban az ellenzékiiséget pontosan kell pozicionálni. Ha túl sima, akkor a közönség nem veszi észre, mert a modern politikai dinamikát nem tanulta meg észlelni, a botrányt azonban igen. Ha nincs botrány, nincs történés. Ugyanakkor a polgár, ha csak személyesen valahol nagyon nem fogták meg, nem akar belekeveredni a konfrontációba. Botrányt akarnak, csinálják, de ő ezekhez csatlakozni nem fog. Végül is az elszántakhoz és elkeseredettekhez, akik szükségszerűen mindig kevesen vannak, nagyon ritkán csatlakoznak csak a többiek. Békeidőben, ismét növekedni kezdő életszínvonal esetében pedig biztosan nem. A PR nem is akarta, hogy bárki csatlakozzon hozzá, bizonyára nem érdekelték az ellenzéki stratégiák, a lányok autonómak voltak, s ezért nagyon kevesen álltak ki az ismertebb nevek közül őket megvédeni. A világban Paul McCartney és Madonna igen, de hát nekik fogalmuk sem volt az egésztől: az orosz politikáról biztosan nem, és azt hitték, hogy a PR-ben saját kollégáikat védik. Mindez rokonszenves, de nem számít akkor sem, ha például Magyarországon az egészből a sajtó nagyrészt ezt látta. Ami ennél sokkal fontosabb, hogy az otthoni orosz nyilvánosságban ismertebb politikai játékos igazán nem állt ki mellettük, sőt kifejezetten le is hülyézték őket. Néhányan (pl. Kobrin 2012) ezt nem is antifeminizmusként, hanem az autonóm női politikai

játékosok teljes lenézéseként élték meg. Az ellenzéki elit tulajdonképpen nem is akarta először elismerni, hogy itt a vegytiszta radikális feminizmus működik, bár a PR a sajtóban és a bíróság előtt mindig folyamatosan hangsúlyozta. Ehelyett a progresszív oldalon is „megfontolatlan lányokról”, „szeleburdi művészkékről” beszélnek, „ki kéne porolni a feneküket”, állítják komoly emberek, „mossanak fel néhány hétig egy elfekvőben, és már ez is büntetés lenne, hiszen valamit mégiscsak kapniuk kell”, állítja egy közismert politikusnő az ellenzéki oldalon. Az ítélethez közeledve a nyílt lekezelés csökken, de azért a feltétel nélküli támogatás sem jelenik meg. Nehéz elválasztani, hogy mennyi ebből fiatal nők önálló akciójának macho lekezelése, és mennyi a politikusi óvatosság. Végül is magától senki sem akart új frontot nyitni az egyházzal szemben.

Mindeközben úgy vélem, hogy itt már utólagosan értelmezzünk. Feltehetően a korra tavasszal a lányok a kisprojektet a Putyin-ellenes középosztálybeli zsongás részeként élték meg, s tulajdonképpen boldogok voltak, hogy a maguk eszközeivel részt vehetnek az értelmiségi ellenállásban. Ők tulajdonképpen az oltár előtt is Putyint akarták bántani, és most akkor az egyház itt komolyan megharagszik? Mi köze neki ehhez az egészhez?

Természetesen autentikus projektről van szó, és a lányok nem újoncok a terepen. Nem hiszünk összeesküvésekben, ezért inkább ironikusan állítjuk, hogy a lányokat Putyin belügyeseinek kellett volna kitalálniuk, hogy a többséget így leválasszák az ellenzékéről. Ez akkor is végbement, ha közben mégiscsak voltak lassan felbátorodó értelmiségi csoportok, amelyek nemcsak védeni próbálják a PR-t, hanem egyenesen hősökként, az igazi, vegytiszta ellenzéként próbálják őket felmutatni. Egy szűkebb értelmiségi kör (elsősorban fiatalok néhány radikális honlapja környékén) mindenképpen annyira fontos ügynek gondolja a PR-t a legújabb orosz történések egésze szempontjából, hogy egyenesen azon gondolkodik, milyen hatással lesz a közfelháborodás a lányok ellen a gender-ügy egészére az országban. Illetve hogy akkor most mennyire modern vagy mégsem a pravoszlávia és az egyház. És hogyan kellene őket modernizálni? De hát ezt a reformvitát csak az egyházon belül vagy legalábbis az egyház szűkebb holdudvarában lehet lefolytatni. Nem liberálisok dolga, hogy azt mérlegeljék, milyen perspektívából és hogyan kellene újratölteni az egyházat. Végül is a nem hívők egy pillanatra sem állítják, hogy azért távolodtak el a pravoszláviától, mert az nem volt eléggé modernista. S ha most mégis az lesz, akkor ők készek visszatérni oda. Ez fogyasztói logika, de hát hitet így csak nagyon kevesen fogyasztanak.

Egyébként az események sorrendje sem érdektelen. A „lányok” (nem értem, miért nevezi így ezeket a normális, felnőtt, huszonéves nőket még az ellenzék is) február 21-én tartják a „punkmisét”. A székesegyház belső biztonsági emberei lefoglalják őket, de nem adják át a rendőrségnek a csoportot, hanem akkor mindenkit elengednek. Ha jól értem a beszámolókat, magában a templomban – óriási térről van szó – az akció nem keltett különösebb feltűnést, legalábbis azonnali helyi összetűzésekről a hívőkkel vagy regisztrált felháborodásról nem számol be senki. Lehet, hogy úgy gondolták, a templomban is valami helyi ostobaságról van szó, nem kell a dolgot tovább fújni. De a lányok kiraknak egy klipet a YouTube-ra, és ezután az egyház formálisan is feljelent, és a rendőrség a „lányokat” február 27-én őrizetbe is veszi. Az akció óta eltelt egy hét, a történettel az államvédelem különleges osztálya kezdett foglalkozni. A nyilvánosság előtt az egyház kezdeményez, sértett félként lép fel, és a helyi közvélemény akárhogy is, de ezt a szereposztást elfogadja. Egyhamar nem fog kiderülni, de tulajdonképpen mindegy is, hogy a feljelentést az állam mozgatta vagy nem. A PR egy korai interjújában Putyint hiszi saját akciója meghatározó celszemélyének, és az akkori miniszterelnököt egyébként klasszikus feminista csomagolásban támadják: az a patriarchátus és a szexizmus szimbóluma. Performanszukat

feminista aktivizmusként határozzák meg. Mindenesetre a több hónapos nyilvános vitában az állam nevében, az ügyészségen kívül, csak viszonylag kevesen szólalnak meg. A per záró szakaszáig a leggyakoribb szereplők a pravoszláviához tartozó értelmiségiek és a másik oldalon az utolsó hónapok lassan kihűlő ellenzéki mozgalmának értelmiségi aktivistái. Lényegében politikai vita folyik, a megjelenő művészek, nem kevesen, elsősorban szakértőként bukkannak elő. Azzal kapcsolatban kell állást foglalniuk, hogy művészet-e egyáltalán, amit a lányok csinálnak, s hogy meddig terjedhet a művészet tiltakozó potenciálja, illetve mi az, amit már egy művésznek sem szabad. Az ügyben viszonylag korán megszólal a pátriárka, „szentséggyalázásról” beszél, de nem követeli az elkövetők fejét, inkább minden hívó összefogásáról, az orosz állam megerősítésének szükségességéről beszél. Mondataiba egyes liberálisok valamilyen megbocsájtási hajlandóságot is belelátanak. Egyes feminista csoportok nyilvánosan elhatárolódnak a projektől, felfogásuk szerint az aktivistáknak nincs elképzelésük a megalapozott feminizmusról, és most majd az orosz nőideológusoknak kell magyarázkodniuk, hogy ne keverjék össze őket a PR-rel. Néhány demokrata pravoszláv büntetést akar, de az legyen arányos. Az arányosság mértéke természetesen a vitában azután nem tisztázódik. A vitában, érdekes módon, miközben komoly független értelmiségiek is elismerik, hogy valami helytelen történt, ám az egyház gyakorolhatná a keresztényi megbocsájtást, ugyanakkor úgy vélik, hogy a büntetés szigorát végső soron az egyház és nem az állam határozza meg, hiszen nem ő a sértett fél. Ha az szigorúbb lenne, kérésére valahogy reagálnának. A legérdekesebb, hogy a magukat nem hívőként, sőt ateistaként hirdető, de a Putyin-ellenes mozgalom kemény magjához nem tartozó értelmiségiek jó része zavarba jön. Nem attól, hogy szint kell vallania, és nem is attól, hogy kiderül, nem tartja valódi művészetnek a moszkvai aktivizmust. De meglepődnek a közvéleményben lényegében hirtelen előbukkanó militáns klerikalizmustól, a „lányokkal” szembeni bizonyára gerjesztett, de nagyjából mégiscsak autentikusnak tűnő felháborodásig. Kezdetben a magukat hívőknek tartók között voltak véleménykülönbségek. Ezek az elhúzódo vitában azonban közelednek egymáshoz. Az új egyházközeli álláspont azonban nem a középhez, hanem az új klerikalizmushoz kerül közelebb. Nagyon dőcögve közben elindul egy vita az egyházi reformok lehetőségeiről. A pravoszlávok frontálisan nem mondogatják, hogy ez nem vitapartnereik dolga, de ha erről mégis mondanak valamit, azt magyarázzák, hogy az egyház nem egy vállalat, amit időnként fel kell rázni vagy szervezetenleg meg kell újítani – úgy, ahogyan ezt a menedzsmenttankönyvek írják. Egyelőre ezek a szövegek nem jelentenek reformkényszert, de az nyilvánvaló, hogy egy külső reformnyomás elől az egyháznak politikai védelmet kell keresnie, és ha akarja, ezt meg is kapja majd az államtól. Tehát az ellenfelek reformretorikája – szándékukkal ellentétben – az egyházat nem leválasztja a politikai elitől, hanem még erősebben odaszögezi ahhoz. Ráadásul a pravoszlávoknak más keresztény egyházakéhoz képest reformügyekben kisebb a történelmi tapasztalatuk.

Egyébként semmi jele annak, hogy az egyházon belül most kitapintható vita folyna arról, hogy ebben az ügyben mi a célszerűbb: keménynek lenni, nehogy valakiknek megjöjjön a kedvük ahhoz, hogy a templomok szakralitását akcióikkal kikezdjék, vagy inkább hidakat kellene keresni az értelmiség felé. Egyébként a PR egyik védőügyvédje szerint a per során érezni lehetett, hogy az egyház nyomul, és hogy a bíróságot tulajdonképpen keményebb megoldásokra buzdítja. A pátriárka egyébként nagyon is sértett félnek tűnően még a nyomozati szakaszban megszólalt, és csak az ítélet után jelentek meg egyházi vélemények a keresztényi megbocsátásról, valószínűleg, hogy előkészítsék a következő bírósági szintek puhító ítéleteit. Szervezett egyházi kisebbségi vélemények a PR-ről a nyilvánosságban egyáltalán nem jelentek meg (egyébként nem is valószínű, hogy a pravoszlávia szervezeti rendjében ilyenek léteznek). Az engedéke-

nyebb egyéni egyházközeli nézetek láthatóan elszigetelt akciók, és ezek szövegeinek egy részéről is kiderült, hogy hamisítvány (*Russzkij Zszmal* 2012. aug. 21).

A legfontosabb kulturális hatás itt kétségtelenül nemcsak az egyház, hanem a szélesebb pravoszláv közvélemény aktivizálódása. A szovjet bukás óta a pravoszlávia elsősorban elfogadta az ölébe hulló vagy visszarendeződő befolyást, tekintélyt, bizalmat. Megjelentek a papok állami ünnepeken. Felavattak, ha kellett, egy-két stadiont vagy tengeralattjárót, de különösképpen nem kezdeményeztek. S ez nem is volt így rosszul, mert a keleti egyházaknak amúgy hiányos a modernitása, kevés segélycsapattal, házi értelmiségivel rendelkeznek. Nincs kit világi mezőben elindítani. Ha ilyenek léteznének, könnyebb lenne az élet, mert akkor ők is ugyanolyan könnyen mozoghatnának a pályán, ahogy ezt a nyugati egyházközeli értelmiség teszi. De a pravoszláviánál kimaradt az ideológia ilyen átcsomagolása. Nehezen mozdul, csak hosszú ingerlésre reagál, de ha mozgásba jön, összetöri a porcelánt. Jelen állapotában mást és másként nem tud. Miért kellene, ha az nem abszolút elengedhetetlen, az ilyen ingerelni? Ráadásul az egyház a szovjet évszázad alatt nagyon rossz időket élt át, és nagyon súlyos sebeket kapott. Nemcsak a húszas-harmincas években került a fizikai megsemmisülés közelébe, még a puhának számító hetvenes években is végeredményben a szovjet egyetemeken kötelező ideológiai tantárgy volt a „tudományos ateizmus”. Azért egy ilyen történetet nem lehet modernistán, engedékenyen, mindenkit magához ölelően túlélni. Tulajdonképpen szinte kikerülhetetlen egy szektás, magában sem bízó, az új vagy inkább helyreállított népszerűséget és bizalmat bizonytalan, ideiglenes adományként megélő egyházi elit és értelmisége kialakulása. A pravoszlávia mindig is államegyház volt, de most orosz változatai a szovjet kényszerszünet után nem igazán tudják, mire terjed ki az állami szövetség és „életbiztosítás”, és mire nem. Úgy látszik, mindeközben az új orosz elitek luxusát, legalábbis a felső szinteken, gyorsan megszokták vagy eltanulták. Így a modernista oldal számára leleplező médiaanyaggá válhat egy egyházi luxusautó balesete vagy egy főpapi interjúfényképen egy nagyon drága karóra.

Közben a szakrálisról és a politikáról folyó vita mellett elindult valamilyen párbeszéd a történet kapcsán a művészet határaitól és arról, hogy mi tehető meg a kreativitás jegyében. Vagy ami még fontosabb, milyen közpolitikai felelősséget jelent, ha valamilyen akciót művészek tartunk vagy annak nevezünk. A művészet határai tágultak ki olyannyira, hogy azt a nem felkészült közönség nem is érti, és gyanakszik. Ő nem lát az adott akcióban művészetet, de látja, hogy arra hivatkozva a résztvevők közéleti státusát felértékelik, és valamilyen védettséget próbálnak számukra biztosítani. S mert ő adott helyen és pillanatban az artisztikusát nem érzékeli, egyszerű politikai manipulációra gondol. Arra, hogy amatőrök valamivel egyszerűen visszaélnék. Egyébként progresszista értelmiségiek úgy vélik, hogy miközben a PR körül áll a bál, Nyugaton ugyanilyen akciók simán átmentek. S nem váltottak ki a betervezett konzervatív morgáson kívül ekkora politikai vitát. Erről szó volt a per során is, de – állítják – a különbséget nem az magyarázza, hogy ekkora lenne az eltérés az orosz és a nyugati toleranciaküszöbök között (miközben bizonyára ez is létezik), hanem mindenekelett az, hogy a nyugati akciók művészetként jobbak voltak. Attól, hogy valaki kifesti magát, álarcot vesz fel, és egy percig valahogy énekel, még nem méltó a védelemre – állítják sokan. Ez a tiltakozókultúra része, de attól független művészi termékről szó nincs. Ezt a felfogást egyébként osztják az új orosz művészeti élet olyan szupernehéz játékosai is, mint Kulik, a kilencvenes évek meghatározó performanszművésze vagy Marat Gelman, az új orosz műkereskedelem egyik megeremlője.

Ebben az erőterben nem érv, bár előkerül, hogy a PR projektjére kísértetiesen hasonlító próbálkozásra egyszer már sor került az ötvenes években, a lettre-isták egy

akcionista csoportja kivitelezésében a Notre Dame-ban, Párizsban. A keleti kereszténységnek másmilyen a viszonya a képhez, és akkor még egyébként nem létezett a YouTube-hoz hasonló csatorna sem az ellenképek terjesztésére.

Ugyanakkor most, hogy a tiltakozás teret veszít, azok az art projektek, amelyek normális esetekben, még ha polgárpukkasztóak voltak is, az osztársadalmi erőterben peremjelenségek, itt felértékelődnek. Ha nincs (elég) élő konfrontatív platform, akkor ezekre is sok minden ráakodhat. A PR nemcsak azért vált témává, mert az új protestkultúra kiszorul a médiából, és új támadási pontokat keres. Az egyház itt szemükben az állammal válik azonossá, azzal szétválaszthatatlanul összefonódott. S bár a PR annak idején erre valószínűleg nem gondolt, de most kényszerből ráengedték azt a protestkultúrát, amely az utolsó hónapokban az állammal szemben a nagyvárosokban összeállt, így hirtelen új front nyílt. S így tulajdonképpen aktivizálják az egyház támogatóit vagy a hívőket, akik nem szoktak hozzá az éles támadásokhoz (elsősorban nem magára a PR-re, hanem itt annak elszánt védelmezőire gondolnánk). Így azután tanácstalanságukban, különösen a konfrontáció első szakaszában, a nyár kezdetéig durvultak is eleget. Ismert művészek azonban az ügyben mindkét irányban igen tartózkodóak. Kivétel Alekszander Szaburov, a Szinyie Noszi, az egyik leg híresebb avantgard formáció húzóembere. „Próbálták volna ezt meg a csajok Jeruzsálemben a Siratófalnál. Mi egy izraeli galériának dolgoztunk, és megpróbáltunk ott a helyszínen forgatni. Rögtön körülvettek, és nem túlságosan baráttan kérdegették, hogy mit is keresünk arrafelé. El is raktuk a cuccot rögtön” – magyarázza.

Nagyon vékony, de létezik közben egy pravoszláv vita is, hogy mi megengedett a templomban, mit tehetnek ott meg hívők, és mit nem. A vizsgálat egy korai szakaszában ugyanis a „lányok” azt hangsúlyozták, hogy hívők, és hogy számukra akciójuk volt a szakralitás. A per során ebből a pozícióból később egyébként visszaléptek. De kezdetben azt hangoztatták, hogy ők így imádkoztak, és közismerten bármilyen ima feljut az égbe. Nem az a kérdés, hogy ki használta valamilyen rítusoknak megfelelően az egyházi teret, és ki nem. E kérdést döntsék el az egyházon belül, ha valami nem tetszik nekik, átkozzák ki a lányokat, és van még számtalan egyéb lehetőség is a nézetkülönbségek tisztázására, de az állammal lecsukadni vitapartnereiket egy szakrális kérdés kapcsán nincs joguk. Az állam persze azt mondja, hogy teológiai kérdések nem érdeklik. Nem foglalkoztatják a helyes imaformák vagy más szertartástechnikai kérdések. Beavatkozik, mert megsértettek vagy talán szimbolikusan felrúgtak az akcióban egyfajta létező társadalmi megegyezést az ideológiai vagy konfesszionális békéről. Még az értelmiségi mező reakciói is különbözhetnek ugyanazon a kultúrkörön belül is a vallással kapcsolatos vitákban. Martha Nussbaum, aki nagyon ismert amerikai liberális feministaként, egyébként védi a moszlim fejkendőivatot, Németországban meglepve tapasztalja, hogy őt az ottani értelmiségi közönség gyakran extrémistának vagy radikálisnak tartja. Hogy védheti egy liberális, akinek a nőkre kellene hivatkoznia, a fejkendőit? Az iszlám nőfelfogás itt, Európában hogyan lehetne egyenrangú a felvilágosodásból kinövő többségi és állami véleménnyel? Oroszország itt még szélsőségesebbnek bizonyult, ami esetleg Amerikában félig izléstelen tréfa lett volna, itt vallási sértettségi hullámot váltott ki, függetlenül attól, hogy a magukat érintettnek hívők Putyinnal rokonszenveznek, vagy őt ellenszenvesnek találják. Saját uralkodó értékrendszerétől ezen a ponton az orosz közvélemény Nussbaum németjeinél még kevésbé próbált eltekinteni.

Egy Amerikában tanító orosz esztéta, Jampolszkij (212.) mindeközben úgy hiszi, hogy a színes álarco, amiket a PR nemcsak a templomban használt, hanem azóta márkanévként véd is (a tiltakozó mozgalom peremén már megjelentek árusok, akik ezeket a kötött álarcoakat, persze engedély nélkül, az utcai összejöveteleken árulják), Malevics-áthallások. A színes, arctalan alakok az ő képein jelennek meg a harmin-

cas évek elején. Magát a maszkot a kivágásokkal természetesen naponta használják bankrablók, nyilatkozó terroristák az esti híradóban. Jampolszkij Malevics-ötlete, amellyel a PR artistikus intelligenciáját akarja bizonyítani, azonban még a liberális honlapokon sem terjedt el. De hát ő is csak „akción belüli művészeti elemekről” szól, nem többről. A művészi eszközök, a zene, a színes maszkok önmagukban értelmezhetetlenek, ezért nem megítélhető színvonaluk sem. A szkeptikus művészek sem akarják tehát ezekre hivatkozva a nőket kitagadni a művészetből, mert itt maga a gesztus artistikus, a többi nem számít – állítja.

A liberális oldalon többen is beszélni kezdenek valamilyen új középkorról. A bíróságot boszorkányüldözéssel vádolják, felfogásuk szerint az állam inkvizitorokat bujtogat. Lehet, hogy itt vannak, lehetnek allúziók, de hiszen valamilyen értelemben a PR is középkori formulával, a szent bolond modelljében próbálkozott. A pravoszláv kultúra egyébként képközpontú (lásd az újabb értelmezési vitákat az ikonról vagy a képmás, az „obraz” szakralitásáról). Végül a PR szereplése sem fejeződött be a moszkvai templomban, hanem a YouTube-on folytatódott. Képeket állítottak szembe képekkel. Végül is ebben a történetben a felek képmásokat ütköztettek: a pravoszláv szankcionált, vallási értelemben engedélyezett képekkel szemben nem szankcionáltakat mutattak fel. A PR-nek ez tulajdonképpen eszébe nem jutott, de bizonyos értelemben egy copyrightvitát kezdtek. Az oltár, az imádság, az istentisztelet fogalmának értelmezését az egyház szankcionálja, erre neki van copyrightja. A PR erre nem volt tekintettel, és ezt a teret, e terminusokat szabadon használta. De ha más területeken egyelőre a mai jog védi a szerzőt vagy a jogtulajdonost, akkor a politikai környezettől még függetlenül is ez itt nem annyira meglepő.

Végül a PR-t a nemzetközi s az onnan tájékozódó magyar média is punkzenekarnak nevezte. Talán sikerült bizonyítnunk, hogy ilyesmiről szó sincs. Fogyasztható zenéjük soha nem létezett, ezek a fiatal nők a moszkvai akcionizmus egyik ágát alkotják, és ezek a csoportok nemcsak gesztusprojektjeik esztétikai üzeneteit hangsúlyozzák, hanem ezekhez kapcsolódva magukat is művészként definiálják. Az már egy másik kérdés, hogy a közvélemény (vagy annak valamilyen része) adott politikai erőterben ebből mit ismer el, és mit nem, hiszen itt kialakult helyzetekről és mandátumokról lehet a projekt kezdeményezői és közönsége között szó. Az egyik oldal önmagában ezt a vitát nem döntheti el, de nem is ez igazán az érdekes. Inkább azt hisszük, hogy a posztszekularizációval a felvilágosodás radikális dedunokái egyszerűen nem tudnak mit kezdeni. Nem értik, nem fogadják el, hogy valakik számára létezhetnek még szakrális terek, ott, ahol ők azt nem érzékelik. Ebben az összefüggésben nincs különbség a dániai Mohamed-ellenes karikatúrák, a fiúgyermekek körülmetélését korlátozni vagy betiltani akaró, idei nyári, kölni bírósági ítélet és a moszkvai PR-történet között. Mindegyik esetben a konfliktus kiobbantói a szélsőséges progresszisták, akik a maguk világképét minden körülmények között érvényes homogén térben képzelik el a modernitásban. A multikulturalizmus utolsó hullámának végét ez a türelmetlenség jelentheti.

■ IRODALOM

- Barandova, Tatjana – Konstantinova, Marina: *Casus Pussy Riot i miri argumentacii*. www.gefter.ru 2012. júl. 13.
 Gutmacher, Tata: *Pussy Riot v epochu technicseszkoj voszporoizvodimosztyi*. Russzkij Zsurnal – www.russ.ru 2012. aug. 17.
 Jampolszkij, Mihail: *Tri szloja tekszta na odnu isxvilinu vlasztyi*. www.newtimes.ru 2012. aug. 15.
 Kobrin, Kirill: *O szmesi Govoruhina sz Mihalkovim*. www.svobodanews.org 2012. júl. 31.
 Szovremennije hudozsniiki-o Pussy Riot i ob aktivizme. Bolsoj Gorod – www.bg.ru 2012. júl. 30.
 Szolodovnyik, Szvetlana: *Dva naroda, dve cerkvi*. Pro et Contra 2012. május-június.